

מבט על, גיליון 553, 25 במאי 2014

”סביוני ג'נין”

שינוי שיח, שינוי פרדיגמה – משיח זכויות לאומיות לשיח זכויות אדם

קובי מיכאל

התהליך המדיני נעדר את הבשלות הנדרשת לצורך הגעה להסכם שלום ולכן הוא עקר במהותו הבסיסית וחסר כל תוחלת, כל אימת שמדובר בניסיון להגיע לקץ הסכסוך. המלומד וויליאם זרטמן היה מי שטבע את המושג ”בשלות” בהקשר של סכסוכים בינלאומיים וכרך בו את המושג ”מבוי סתום כואב הדדי” (Mutual Hurting Stalemate). טענתו המרכזית הייתה ששינוי במציאות של סכסוך בכיוון של הידברות והסדר יוכל להתרחש רק כאשר שני הצדדים מגיעים למסקנה שהמשך השימוש באמצעים אלימים לא יוביל למימוש מטרות המדינית. את טענתו זו ניתן להחיל, מן סתם, גם למקרה בו שני הצדדים טרם הגיעו להכרה שהמשך השימוש באסטרטגיית הפעולה ובכלים הרעיוניים בהם הם משתמשים עד לנקודת הזמן הזו, אינו עשוי להועיל להם.

לפיכך, כל מאמץ לעצב את התהליך הופך למאמץ עקר בכל הנוגע לתוחלת המדינית המקווה. למצער, כל אימת שמנסה המתווך האמריקני להגיע גם לנושאים שבמהות, הוא נתקל בחומה בצורה של התנגדות ולכן מאמציו מתכנסים בימים אלו לניסיון להגיע להסכמות לגבי עצם המשך המשא ומתן. במובן זה, מדובר שוב במאמץ המוקדש לתהליך ולא למהות.

דרישות הצדדים מייצגות שיח לאומי, שיח של זכויות לאומיות; הפלסטינים מבקשים להתמקד בסוגיית הגבולות וירושלים ואילו ישראל מתמקדת בסידורי הביטחון ובדרישה להכרה במדינת ישראל כמדינת העם היהודי כתנאי להסכם (לא תנאי לעצם המשא ומתן), אך למעשה בדרישה יש כדי להטיל צל כבד על התהליך, בשל ההתנגדות העזה והעקרונית של הפלסטינים לדרישה זו. דבר שבתורו מעלה, ובצדק, את מפלס החשדנות בצד הישראלי בנוגע לכוונות האמתיות של הצד הפלסטיני בעתיד לבוא ולפוטנציאל האירדנטיות של המדינה הפלסטינית העתידית. בה בעת, גובה מפלס החשדנות הפלסטינית כלפי כוונותיה האמתיות של ישראל ונכונותה להגיע להסכם, שתוצאתו תהיה מדינה פלסטינית בגבולות 1967 (עם חילופי שטחים מזעריים) וירושלים המזרחית כבירתה.

השילוב שבין התמקדות בתהליך ולא במהות לבין חוסר אמון, חשדנות ואפילו איבה אישית בין ההנהגות של שני הצדדים, אינו מאפשר התקדמות – ולו מזערית – בכיוון של הסכם. חמור מזה, הוא מגדיל את הסיכוי להערכת היחסים בין הצדדים לבין ארצות הברית ולהיחלשות נוספת של הישות הפלסטינית, שגם כעת מתפקדת כישות כושלת למדי בכל הנוגע לאיכות תפקוד מוסדותיה, כלכלתה, יכולתה לספק את ”הטוב הציבורי” לתושביה ובעיקר יכולתה להבטיח את המונופול על הפעלת הכוח בשטחים שבשליטתה.

בנקודת הזמן הזו מתחייב שינוי פרדיגמטי, כזה שיוביל לעיסוק במהות ולחיזוק האמון בין הצדדים, באופן שיאפשר הנחת תשתית מפותחת יותר למשא ומתן מתקדם לקראת הסכם בעתיד לבוא. השינוי הפרדיגמטי צריך להתחיל בשיח אלטרנטיבי. יש להסיט הדיון משיח הזכויות הלאומיות לשיח זכויות האדם ולהתמקד בזכויות ההומניטריות של הפליטים הפלסטינים בשטחי הרשות הפלסטינית. פליטים אלו – באופן ציני וחמור יותר מהפליטים הפלסטינים במדינות הערביות – הם בחזקת בני-ערובה בידי ההנהגה הפלסטינית, המבקשת להנציח את אומללותם ואת מעמדם כפליטים, כדי לטפח את האתוס הלאומי הפלסטיני ולשמר בידיה כוח פוליטי בזירה הבינלאומית בזכות אומללותם של פליטיה. בעשותה כן, פוגעת ההנהגה הפלסטינית בזכויות אדם בסיסיות של הפליטים הפלסטינים ובעיני ישראל מטפחת את פוטנציאל ההרס של הדרישה למימוש זכות השיבה, שהיא למעשה הצד השני של מטבע ההכרה בזכות קיומה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

ישראל, בגיבוי ארצות הברית והקהילה הבינלאומית, צריכה להוביל מהלך, היונק את הגיונו מהחובה ההומניטרית להביא מזור לאוכלוסיית הפליטים שבשטחי הרשות הפלסטינית ולוודא כי הטלת החובה הזו על הרשות תזכה לסיוע מתאים הן מצדה והן מהקהילה הבינלאומית. שיקום הפליטים הפלסטינים צריך להיעשות במתווה של הקמת ערים פלסטיניות חדשות, אליהן יועברו תושבי מחנות הפליטים. הערים הללו תוקמנה בשטחי C, שיועברו בהסכמת ישראל לאחריות הרשות. סוכנות התעסוקה והרווחה של האו"ם – UNRWA, שהפכה ברבות השנים ממנגנון לפתרון בעיית הפליטים הפלסטינים והקלת מצוקתם, למנגנון המשתתף בהנצחת הפליטות, תשנה את ייעודה ופניה ותהפוך לנציגת הקהילה הבינלאומית לקידום מאמץ זה, כשחלק מכספי הסיוע ומאמץ סיוע נוסף יופנו לצורך כך. לצד הערים הפלסטיניות ייבנו גם אזורים מסחר ותעסוקה בהם ישולבו יזמים ישראלים, ירדנים ובינלאומיים, כך ששיקום הפליטים לא יסתכם בפתרונות מגורים הולמים, אלא במעטפת שלמה של תעסוקה, חינוך ורווחה.

אין ספק שפרויקט בסדר גודל כזה, ”סביוני ג'נין” או ”מעלות בית לחם” – כמטפורה, הפוך למאץ כלכלי וחברתי ויהיה לנדבך של ממש בהתפתחותה של הרשות הפלסטינית מבחינה כלכלית, חברתית ותשתיתית. בליווי נכון, קפדני, וצמוד של הקהילה הבינלאומית, מימושו של פרויקט זה גם יסייע בפיתוח התשתית המדינית של מדינת פלסטין שבדרך. אך לא פחות חשוב מזה, מהלך מסוג זה יאותת לישראל אודות נכונות פלסטינית לריכוך, אולי נסיגה מהדרישה למימוש זכות השיבה, מבלי שההנהגה הפלסטינית תצטרך בנקודת הזמן הזו להצהיר על נכונותה לשקול הכרה במדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. נכונות כזו יכולה בהחלט להימצא בבוא היום ולכשפרויקט מסוג זה יתקדם בצורה משמעותית. במקביל, תזכה הרשות הפלסטינית בשטחים נוספים באופן שיאותת אודות הנכונות הישראלית לפשרה טריטוריאלית של ממש בבוא היום, תשפר את הרציפות הטריטוריאלית ותוכל להתאושש מבחינה כלכלית ומדינית.

המאמץ הישראלי והבינלאומי צריך להתמקד בשינוי הפרדיגמטי, בשיפור רווחתם של הפליטים הפלסטינים. על הקהילה הבינלאומית לדרוש מהרשות הפלסטינית למלא את חובתה הבסיסית כלפי אזרחיה ולחדול מלהשתמש באומללותם באופן ציני ומחפיר. מיקוד המאמץ והסיוע הבינלאומי בכיוון זה גם יתברר כמועיל ותורם יותר לרשות הפלסטינית בהתייחס להררי הכסף שנשפכו על הרשות מאז הקמתה בשנת 1994 ובמשך עשרים שנה של סיוע בלתי פוסק ולרוב גם בלתי מבוקר, שלמצער לא קידם את הרשות באופן משמעותי ובוודאי שלא הביא סוג של מזור לאומללות נתינה.

מהלך מסוג זה יכול לשנות באחת את מצבה העגום של הרשות ולהביא סוג של תקווה מחודשת לאוכלוסיית הפליטים. מדובר במהלך המייצר סוג של דינמיקה, שעשויה להוביל בתורה לחיזוק האמון בין הצדדים, להתמקדות במהות ולא בפרוצדורות ולהתפתחות תשתית למשא ומתן בכיוון של הסדר בבוא היום. אם תסרב הרשות הפלסטינית לפעול לשיפור רווחת אוכלוסייתה ותעדיף להנציח את מצב הפליטות, יהיה בכך משום עדות לכוונותיה בעתיד לבוא ומכשול בפני ניסיון לאתגר את ישראל במוסדות בינלאומיים. במובנים רבים, הרשות הפלסטינית מבצעת סוג של פשע הומניטרי כלפי אוכלוסייתה שלה ולדאבון לב, נסמכת על סוכנות הסיוע של האו"ם ועל תמימות, בחלק מהמקרים מדעת, של הקהילה הבינלאומית. אם בזכויות אדם עסקינן, תואיל ההנהגה הפלסטינית לקום ולעשות מעשה של ממש. סביר להניח שישראל והקהילה הבינלאומית יהיו שם לצדה.